

Rwanda, any nou després del genocidi

Tot i que a Rwanda ara la vida és molt més tranquil·la, els seus habitants arrossegueu les conseqüències dels cruents enfrontaments que fa nou anys van donar la volta al món. Un Govern consolidat al poder amb mesures atrevides, com la posada en llibertat de milers de responsables del genocidi, està decidit a superar l'“etnisme”.

Nou anys després de patir el que s'ha qualificat com el tercer genocidi del segle, Rwanda camina, no sense entrebancs, cap a la reconciliació entre les dues principals comunitats, els hutus i els tutsis, sota la mirada omnipresent del Front Patriòtic Rwandès (FPR), la guerrilla que va arribar al poder el juliol del 1994.

A Kigali, una capital que viu a un ritme tan pausat que no sembla africana, encara queden restes dels dies de persecució i mort. A la façana del Parlament es poden veure els forats causats pels coets llançats per l'exèrcit. A l'edifici, hi vivien uns 400 membres de l'FPR, arribats a la capital en el marc de l'acord d'Arusha (Tanzània), signat entre el Govern, presidit per Juvénal Habyarimana, i l'FPR, una guerrilla fundada a Uganda pels refugiats tutsis que havien deixat el país arran de l'ascensió al poder dels hutus, al 1959, en l'anomenada revolució social (anomenada així perquè va acabar amb la monarquia tutsi).

El membres de l'FPR van resistir fins a l'arribada a la capital de les primeres unitats de la guerrilla, al juliol del 1994. Aleshores, les milícies hutus ja s'havien refugiat a l'est del Zaire, perquè s'aprofitaren de l'operació humanitària impulsada per França, i del Govern que havia desencadenat la persecució contra els tutsis, no en quedava res. Molts dels dirigents, dels que havien difós les consignes de mort, havien escapat a corre-cuita del país o s'havien mesclat amb els refugiats hutus a les zones controlades pels soldats francesos.

D'aquests dies, en queden més records. “No oblidar és necessari socialment”,

proclama Eugene Ntaganda, un investigador del Centre de Gestió de Conflictes de la Universitat Nacional, a la ciutat de Butare. A un dels barris de la capital, a Gisozi, s'ha aixecat un memorial en el qual les famílies dipositen els fèretres amb les restes –solen ser només ossos– que encara avui dia troben. Algun testimoni de la matança informa les famílies de les víctimes del lloc on van ser enterats els seus parents, i amb els fèretres omplen unes grans fosses, encimentades, en una esplanada que mira cap a un dels turons que s'aixequen a Kigali. En un edifici del memorial, encara sense acabar, s'exposen, en vitrines, centenars, potser milers, de calaveres. En el prestatge de dalt hi ha els cranis. En el del mig, els ossos, principalment húmer i fèmurs. En el de baix, la roba que duïen les víctimes en el moment de la mort, bruta de fang i amb restes de sang. És una roba de camperol pobre, desgastada per l'ús i, sovint, pels anys que ha passat sota terra. El guarda s'explica en kinyarwanda, la llengua rwandesa, i no fa falta que el tradueixin al francès perquè el que es veu és tan impactant que, com s'acostuma a dir, sobren les paraules.

El guarda, com l'acompanyant, van perdre part de la seva família en els dies posteriors a l'explosió de l'avió en què viatjava el president Habyarimana, el 6 d'abril del 1994, prop de l'aeroport de Kigali. Encara que des de feia mesos corria la sang, perquè els sectors més extremistes del Govern ja havien donat llum verda a la persecució dels tutsis i dels hutus moderats, la mort d'Habyarimana va ser el pretext per començar la

Després dels horribles fets que van esgarriar el Planeta, la vida a la capital de Rwanda transcorre a un ritme lent. Malgrat tot, encara resulta fàcil trobar-se amb nens que demanen diners per poder menjar, vidues joves i persones que venen qualsevol cosa.

solució final. En tres mesos, fins que el Front Patriòtic va arribar a Kigali, van morir unes 800.000 persones. No són xifres inventades ni per l'exageració ni pel sensacionalisme, són les xifres reconegudes per les mateixes Nacions Unides.

Del genocidi, evidentment, ningú no n'ha sortit indemne. Ni França, protectora del Govern d'Habyarimana, ni les Nacions Unides, que van reconèixer el seu fracàs. Tampoc l'Església, molt criticada per la seva estreta relació amb un Govern que practicava la discriminació ètnica. "L'església no va comportar-se com s'havia de comportar", reconeix en veu baixa un sacerdot tutsi. Tanmateix, moltes persones van poder escapar perquè es van refugiar en esglésies, i molts capellans van pagar amb la mort la seva valentia en denunciar els agressors. D'altres, entre ells el català Joan Vallamajó, van ser morts perquè van criticar les venjances de l'FPR. I un bon grapat

van morir per ser tutsis, com els tres jesuïtes del Centre Christus de Kigali abatuts per l'exèrcit el 7 d'abril del 1994.

Cada persona duu a l'esquena una història terrible: els nens del carrer; els *mybobo*, que paren la mà davant els *mazungu* (els blancs) per demanar uns francs assenyalant l'estómac buit; les dones vídues que es troben a cada població; els venedors de petites coses (caramels, tabac, mocadors) que tant insisteixen; les camperoles que caven la terra fèrtil; les dones que piquen la pedra al peu de la pista; i els xofers de les furgonetes que recorren el país.

Molts van perdre la família, com Gedeon Rwangizi, un tutsi empleat d'una petita llibreria de Kigali especialitzada en llibres de text en francès i anglès. "Puc donar perdó, però, me l'han demanat?", es pregunta. Uns altres tenen el pare, el germà o el nebot a la presó, en-

garjolats des de fa nou anys en ser acusats de participar en el genocidi. Nou anys d'humiliació, de vestir l'uniforme rosa, de compartir unes petites cel·les amb centenars d'interns. En veu baixa i sense dir el nom, un camperol de Ruhengeri assegura que el seu germà, a la presó, no va matar ningú. "Va ser denunciat per un veí, per venjança", proclama. I pel que sembla, no és l'únic cas: es compten per desenes les persones que van acabar a la presó en ser denunciades de manera injusta, per un litigi de terres o un problema de faldilles.

A les presons queden 80.000 acusats de participar en el genocidi després que el president Paul Kagame n'alliberés uns 20.000 el passat gener. Amb la posada en marxa de la Gacaca, uns tribunals especials, el gener del 2002, es creu que en uns anys es podran buidar les presons. El Gacaca és un tribunal format per homes i dones escollits en assemble-

es que s'encarrega de jutjar els acusats de participar en el genocidi. Si l'acusat reconeix el delicte, la pena queda reduïda a la meitat. Abans de ser alliberat, però, haurà de passar tres mesos per un *ingando* (un camp de "reeducació").

"La Gacaca s'inspira en l'esperit de la reconciliació", proclama Edouard Rucogoza, un responsable de la Comissió Nacional de la Reconciliació. En el seu despatx de l'edifici de Correus, al barri colonial de Kigali, Rucogoza defensa "el canvi d'actituds" per superar la fractura en la societat causada pel genocidi. I les actituds es poden canviar amb les activitats que fomenta la Comissió: conferències de pau, seminaris de formació de tècnics, exposicions i obres de teatre que incideixen en la tolerància, i fins tot amb partits de futbol, per reunir en un mateix estadi plegats hutus i tutsis. "Cal recordar que la nostra història és d'exclusió, d'extermini", recorda.

La Comissió és, potser, l'aposta més important d'un Govern que incideix en la superació de l'"etnisme" com a primer pas per a la reconciliació. "El discurs oficial és que no hi ha ètnies, sinó rwandesos", declara el professor Ntaganda. Al carrer i a l'administració sembla que s'ha imposat el discurs del Govern, perquè ningú no parla d'hutus i tutsis. La discriminació ètnica, practicaada des de la independència (al 1961) fins a la caiguda d'Habyarimana, sembla una cosa del passat, i de mal gust. "Es tractava d'una ideologia etnista, moralment condemnable", comenta Privat Rutazibwa, editor de la publicació Grands Lacs Hebdo. Els tutsis recorden que tenien limitada l'entrada a les escoles, l'administració i l'exèrcit, perquè segons les lleis racials només tenien reservades, en el millor dels casos, el 10% de les places. Alguns estudis estableixen que al 1994 els hutus representaven el 85% del rwandesos; els tutsis, el 14%; i els twas, l'1% restant.

I parlen amb odi del document d'identitat, en el qual figura el grup ètnic. "Les milícies hutus feien controls als carrers, demanaven el document d'identitat als vianants i mataven tot tutsi que trobaven", conta un universitari a Butare. A les aldees, on tothom es coneix, no calia demanar el document, perquè els bot-

A Gisozi, un dels barris de Kigali, un memorial acull les restes dels assassinats.

Al carrer, els hutus no parlen, i si ho fan, mai no donen el nom. En veu baixa i sense testimonis, afirmen que tot el poder està a mans dels tutsis

xins ja sabien qui era tutsi o qui era un hutu que s'havia manifestat a favor de l'acord de pau amb l'FPR. "Es van donar casos —continua l'estudiant de dret— de tutsis que havien aconseguit, mitjançant diners, canviar el seu grup ètnic, i que també van ser morts perquè tot el poble sabia que eren tutsis i no hutus."

Al carrer, els hutus no parlen, i si ho fan, mai no donen el nom. I aleshores, en veu baixa i sense testimonis, afirmen que tot el poder està a mans dels tutsis. Una afirmació que és certa si es com-

prova la comunitat a la qual pertanyen el president de la República, els caps de l'exèrcit, el ministre d'Afers Exteriors i bona part del Govern. "Els hutus reconeixen que tenen por", assegura Eugene Ntaganda. La por d'uns contrasta amb el sentiment d'autodefensa dels altres, els tutsis, "un sentiment creat a partir del genocidi", explica el professor.

A les carreteres que hi ha pels verds turons, conreats fins a l'últim tros per uns camperols esforçats, no es troben controls militars. És una altra sorpresa en un país africà. "La seguretat ha millorat de manera notable", admet un comerciant que viatja amb la furgoneta cap a Gisenyi, a tocar del llac Kivu. I sorprèn més encara no trobar-se amb militars quan a la República Democràtica del Congo, a uns centenars de metres de Gisenyi, encara es mouen milers de milicians hutus interahamwe. La presència de les milícies va ser una de les raons per les quals Rwanda va intervenir en la guerra del Congo del 1997, contra Mobutu, i un any després contra el successor d'aquest, Laurent Kabila.

La millora de la seguretat ha estat decisiva en la consolidació del Govern del Front Patriòtic. Al maig, el 93% va aprovar la reforma constitucional, el primer pas en les reformes impulsades per Kagame per guanyar la legitimitat que li falta. El següent pas són les eleccions presidencials del dia 25 d'agost, en les quals s'enfronta amb tres candidats de baix perfil, tot i que un d'ells, Faustin Twagiramungu, ha estat primer ministre. I ningú no dubta que, sense recórrer al frau, Kagame guanyarà perquè garanteix la seguretat. "És un Govern fort, professional i populista", admet Ntaganda.

A la seu de l'organització dels drets humans Liprodhor, al barri de Nyamirambo, de Kigali, de majoria musulmana, es reconeix que el Govern ara respecta més els drets humans que abans. "En aquests moments no es produeixen massacres", assegura Théoneste Muburantwali, un dels responsables de Liprodhor, que s'ha guanyat el prestigi en denunciar els excessos d'un Govern que al 1994 va venir per quedar-se.

Antoni Castel (Kigali)